

Radoslav ROTKOVIĆ (Herceg-Novi)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević"

UDK 532.543(497.16)

KAKO SU RIJEKE ZETA I CIJEVNA DOBILE IMENA

Autor ovoga rada bavi se porijeklom naziva *Zeta* i *Cijevna* i pokazuje različito porijeklo termina *Zeta* za imenovanje rijeke i nekadašnje države. Naziv *Cijevna* izvodi iz polj. *ciemna*, *ciemny* = taman, mračan.

Sadašnja istovjetnost naziva: *Zeta* (rijeka) i *Zeta* (zemlja, dolina, kotlina, ravnica) nemaju etimološke veze, bez obzira na činjenicu da se javljaju već u srednjem vijeku,¹ nakon gubitka starih nazala, jer su izvorni oblici tih naziva različiti.²

¹ Imena rijeke *Zete* nema u Dukljanina, pa je Šišić u izdanju Dukljanina iz 1929. godine pogriješio što je pored rijeke *Zete* upisao oblik *Zenta*, a zemlja *Zeta* javlja se već u spomenicima oko 1196. u ovome savremenom obliku („Изъ Зете“: Гавро Шкриванић, *Именик географских назива средњовековне Зете*, Титоград, 1959, 63), iako se i kasnije javljaju stariji oblici: *Zenta*, *Zentae regio* u Dukljanina (1149), *Genta*, *Zenta*, *Xenta* u mletačkim izvorima, *Genta* u Kotorskom statutu, *Zenta* u Budvanskom statutu, *Zenda* u istoriji Balšića Gelcicha (Jelčića, 1899), jer je mletačko D odgovaralo talijanskome T (Sanudo, mletački hroničar od 1496. do 1535. u talijanskome je prijevodu: Sanuto).

² Istovjetnost oblika a različitost značenja nije, naravno, nikakvo čudo ako je riječ o jezicima iste grupe. Česi su imali, a možda i sad imaju, posebne kratke priloge na Radiju za turiste koji idu u našu zemlju. Ako traže bolnicu i kažu im da idu *pravo*, onda to nije *desno*, kako bi bilo u češkome jeziku, nego *přimo*. Jer još u latinskom jeziku imamo *laevus* = *slab*, odakle je nastao i naš termin *lijeva ruka* kao sporedna, jer se mač drži u desnoj ruci, čemu odgovara lat. *dexter* = *vješt*, *sposoban*, *desni*, a *dexteritas* = *vještina*, *okretnost*. Dakle, desna ruka je *prava ruka*. Isti je slučaj i s prividno istorodnim imenima *Dušan* i *Dušanka*. Jer u rječniku ruskih ličnih imena Petrovskog (Moskva, 1980), među 2600 imena nema nijednoga Dušana, a ima ženskih imena: Dúša, Dušánska, Dúšečka... Zato što je *Dušanbe* prijestonica Tadžikistana, i taj naziv na njihovom jeziku znači *ponedjelnik*, što nama ne znači ništa ako se ne osvrnemo na tal. *lunedì* (ponedjelnik) = *dan mjeseca*, njem. *Montag* = *dan mjeseca*, franc. *lundi*; engl. *Monday* - u istom značenju. Dakle,

Zeta (rijeka) ostala je, naime, zauvijek u tome obliku imena, iz baltičko-slovenskog areala, i označava *pritoku*. A taj smisao naziva vodotoka sadržan je u semantičkom krugu u kome se nalazi i – *zet*, engl. *son-in-law* = *sin po zakonu*, njem. *Schwiegersohn* prema *Schwiegertohter* = *snaha*, dakle: osobe koje su na osnovu bračnoga ugovora ušle u porodicu, pa je *zet* = *sin*, a *snaha* = *šćer*. Na to ukazuje i rusko *приземиться* = *prišunjati se, privući se*, kao što i *domazet* predstavlja onoga što je došao na ženino imanje, pa se za njega podrugljivo zborilo da je *podrep*, biva – udao se mjesto da se oženi. Taj isti smisao ima i *Zeta* rijeka kao – pritoka!

Da je istovjetnost naziva *Zeta* (rijeka) i *Zeta* (zemlja) čudna, morao je da pomisli svako ko je uočio da kroz Zetsku kotlinu teku Morača i Cijevna, a da se rijeka Zeta ne računa u Zetsku kotlinu³ i jedino spada u političku cjelinu Zetske zemlje (države). Istina, u knjigama se može naći svašta, pa i tvrdnja jednoga prevodioca da je naziv rijeke Morače novijeg postanja jer se donedavno ta rijeka zvala Zeta! Iako ime rijeke Morače nalazimo u Dukljanina („rijeka koja se zove Moracea“), a *Zenta* je u njega jedna od četiri pokrajine, dio države (tetarhije). To se najbolje vidi po tome kako je kralj Prelimir podijelio Zemlju: prvorodenome sinu „Hvalimiru dade oblast Zete sa gradovima, i ove županije: Luška, Podlužje, Gorska, Kupelnik, Oblik, Prapratna, Crmnica, Budva sa K’čevom i Grbalj; Boljeslavu dade Travuniju...; Dragoslavlu dade Humsku oblast...; Prevladu dade oblast koja se slovenski zove Podgorje, a latinskim Submontana...“ A kad je umro kralj Tugomir, a imao je tri sina, podijelio je Zemlju na tri dijela. Prvorodeni Petrislav, otac kneza i mučenika Vladimira, Petar sa onoga čuvenog pečata, kao arhont dobio je Zetsku oblast; drugorođeni Dragimir Travuniju i Zahumlje, a treći, Miroslav – Podgorje.⁴ Dakle, u oba slučaja prvorodeni sin je dobijao Zetsku oblast, kojoj je prijestonica u Krajini, Baru, a potom u Skadru i u kojoj se nalazi Barska (nad)biskupija.

Uglavnom, prije dolaska Slovena u drugoj polovini VI. vijeka, na

dušan je *mjesec*, ali na tadžikskom jeziku. Zato ga nema u Rusa. Nema ga ni u Nemanjića prije Dušana Silnog, kojemu su i majka i žena bile Bugarke. Nema ga ni u Kotorskom arhivu!

³ Istočno od Plavnice ulijeva se u jezero potok zvani *Zetica*. Sada, zbog povišenoga vodostaja Jezera, ne može se ustanoviti u koju se rijeku ulijevala ova *Zetica* koja je, takođe, bila pritoka.

⁴ *Љетопис Попа Дукљанина*, Титоград, 1967, 226-227; 231-232. Rijeka koja se zove Morača, na str. 270. Prijevod S. Mijuškovića; R Rotković, *Najstarija crnogorska država, Kraljevina Vojislavljevića XI i XII vijeka*. Izvori i legende. Podgorica, 1999, 162, 168.

prostoru današnje Crne Gore bila je rimska provincija Praevalis, zatijem Duklja (grč. Dioklitija), pa Ženta (Xenta, Zenta, Genta) i na kraju Crna Gora. J. Kovačević⁵ naglašava da se granice rimskoga Prevalisa skoro podudaraju s današnjim granicama Crne Gore.

Zeta kao oblast, kotlina, zemlja naseljena precima Crnogoraca koji su došli iz Polablja, u predjele od mora do Tare, Pive i Lima, to jest bivšega rimskog Prevalisa, dobila je vremenom ovaj oblik stoga što na prostoru rimskoga Prevalisa nije bilo glasa, pa samijem tim ni slovnoga znaka za Ž. Isto je stanje bilo i u grčkome jeziku. Zato se Črnorizac Hrabar i pitao: „Kako da se na grčkom napiše riječ kao što je *život*?“ Pa je umjesto jedino ispravnoga oblika, sačuvanoga u mletačkoj varijanti *Xent(v)a* (čitaj: *Žent(v)a*), ili, bez nazala, u imenu sela ispod Trešnjevika: *Šenožet(v)a* = *šenokos*, upisivana kao: *Zenta*, *Genta*, a od toga je kasnije, nakon gubljenja nazala, nastala *Zeta*, slučajno istovjetnoga naziva kao i rijeka Zeta – pritoka Morače.

Da je tzv. *Zenta* u vizantijskog pisca Kekavmena, pomenuta uz događaje oko 1042. godine, u vezi s knezom Vojislavom (καστρα Δαλματίας εις την Ζενταν) „domaći izraz za Duklju“ i da je „utoliko Kekavmenova vest dragocenija“⁶, predstavlja tačan ali intuitivan zaključak, jer Ferjančić nije znao što znači taj novi, slovenski naziv za Zemlju, na koji se sigurno nije čekalo pola milenija, ali ranije nije zabilježen!

Treba poći od lit. *ginti*⁷, što je u češkom dalo *žati*, pa otuda u Češkoj i grad Žatec i pleme Žačani. U nas umjesto *žati*, imamo: *žeti* (*žetva*) i *žnjeti*, odakle i rusko pleme *Žnjetaliči* i naše selo iznad Slatine (Andrijevice) – *Šenožeta* < *Šenoženta*, za koje je R. Vešović (1935) smatrao da je „postalo otuda što su tu nekada bili dobri šenokosi“.⁸ Mi smo ovaj toponim zapazili još 1995, kad smo stampali knjigu *Odakle su došli preci Crnogoraca* (Matica crnogorska, 1995), ali tada nijesmo obratili pažnju na činjenicu da je R. Vešović na terenu došao do istoga zaključka kao i mi, da je *šenožeta* = *šenokos*. Ali smo primijetili toponim *Žetina* kod Škofje Loke. Takođe smo na mapi (str. 167) ucrtali pleme *Zentići*, lijevo od *Crnoga jezera* (*Zern*

⁵ *Историја Црне Горе*, књ. 1, Титоград, 1967.

⁶ *Византијски извори за историју народа Југославије*, III, Београд, 1966, 212.

⁷ R. Bošković, *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika*, knj. 1. Fonetika, Beograd, 1968.

⁸ Cit. prema: V. Pulević & N. Samardžić, *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, DANU, Podgorica, 2003, 446.

See) u Polablju, na čijoj je obali takođe stari slovenski grad Potsdam (stari Postampim, grad sojenica na stubovima).⁹

Što se tiče hidronima *Cijevna*, on se izgleda javlja u izvorima prvi put oko 1315. godine u obliku *Цѣм'ва*¹⁰ iz čega je lako izvući ime polja – *Ćemovsko*. Na albanskom je *Cem*, ali to ne treba da zbunjuje jer svi slovenski toponimi u Albaniji i okolini su ekavski, pod uticajem istočnog Balkana.¹¹

Dalje u polju nalazimo nazive: *Čemaken* (1404), nejasnoga značenja, svakako defektno zabilježen, što je Škrivanić ucrtao na skici pored *Cijevne*, ali A. Jovičević, skoro na istom mjestu, ucrtava: *Crne zemlje* kao meteh. „Sitna stoka iz donjih sela izlazi u pašu u Crne Zemlje i u Ćemovsko polje ispod *Cijevne*...”¹² Dodajmo ovome i albansko *Malësi* = *brdovit kraj*, koji počinje baš od Ćemovskoga polja, što je veoma blisko alb. *Mal i zi* = *Crna Gora*. Zato se postavlja pitanje: nije li *Malësi* samo varijanta naziva *Mal i zi*?

Pošto, dakle, *Cijevna* nema veze s *cijevima*, već i zbog staroga oblika *Cijemva*, a pored nje su *Crne zemlje*, a *Malësi* je slična obliku *Mal i zi*, dolazimo do kolorističkog pojma *crno*, a taj ćemo pojam naći u polj. *ciemna*, *ciemny* = *taman*, *mračan*! Zato mi *pretpostavljamo* da je izvorni termin bio *Ciemna* rijeka, Crna rijeka, pored *Crne zemlje*.

Ako je iz baltičko-slovenskoga areala došao do nas naziv rijeke Zete, ako smo iz istoga ševernopoljskoga areala imali naše Macure, za koje je davno zaključeno da su polj. Mazuri; ako u Banjanima imamo *Macavare*, što odgovara polapskom *Mancevare*, polj. *mąka* = *brašno*, po čemu je *macavara* = *brašnovar* (analogno prezimenu *Vodovar*); ako smo otud donijeli čitav fonološki sistem od 33 člana, onda nema smetnje da taj polonizam *Ciemna*, koji je do nas mogao doći i preko Polablja i neposredno uzmemo kao najvjerovatniji izvorni oblik imena rijeke *Cijevne*.

⁹ Na savremenim turističkim mapama nalazi se Zern See, ali građani koji se kupaju u tome jezeru nijesu znali da mi kažu što to ime znači!

¹⁰ Шкриванић, Н.д., 107. Izvor je *Svetostefanska hrisovulja*.

¹¹ А. Селищев, *Славянское население в Албании*, София, 1931; Ј. Заимов, u svojim radovima objavljenim 1968, 1970 i 1986.

¹² *Зета и Љешкопоље*, Београд, 1926, 71.

Radoslav ROTKOVIĆ

Da dove provengono i nomi dei fiumi Zeta e Cijevna

Riassunto

I nomi del fiume Zeta e della pianura Zeta, che era anche il nome di stato nel medio evo, da tanto tempo sono uguali, ma questo non significa che hanno le stesse radici. Il nome del fiume Zeta era sempre lo stesso, e proviene da balto-slavo e significa *l'affluente*, così come il *genero* – *zet* entra nella famiglia attraverso il contratto del matrimonio. E questo diventa più chiaro se guardiamo nel vocabolario inglese: il *genero* (*zet* in slavo) è: *sohn-in-law* = *figlio secondo la legge*, per non confonderlo con il figlio naturale! Dunque, anche lui è un *affluente*.

Il nome della terra Zeta è frutto delle circostanze storiche e linguisticamente sfavorevoli. Gli antenati dei Montenegri sono venuti in un areale greco-romano, dove non esisteva il consonante *Ž* come in francese: *Jean, jour*, e perciò si scriveva *Zenta, Genta*, invece di *Ženta* = *terra dei falciatori*. Soltanto in veneto, sotto l'influenza slava e francese, si trovava il nome esatto, *Xenta*. Così loro scrivevano: *Xabiacco* = *Žabljak* sul Lago di Scutari. Così loro scrivevano: *doxe*, che non si legge in italiano: *doge* ma : *dože*. Questa forma antica è conservata nei toponimi come: *Sjenožeta*, che vuol dire *fienagione*!

Per quello che concerne il fiume *Cijevna* nella pianura della Zeta (*Xenta*), il suo significato proviene dal polacco: *ciemna* = *oscura, nera*, e alla sua sponda sinistra si trova un terreno chiamato *Crne zemlje, Terre nere*.